

ÖKONÓMUSOK, ÖKONOMISTÁK ÉS BIOMÓKUSOK

A fenntarthatatlanság erkölcsi problémájára nem lehet technikai választ adni: a kérdés az, főárammá tud-e válni egy új, egészség-, környezet- és jövőtudatos emberfajta értékrendje a társadalomban, s ha igen, nem lesz-e túl késő. A pátoszt kerülve nevezük őket biomókusoknak!

SZERZŐ: PROF. DR. TÓTH GERGELY | ALTERNATÍV KÖZGAZDÁSZ

Ökonomizmusnak a piac törvényeibe, a jelen úton való töretlen fejlődésébe, mennyiségi növekedésébe vetett vakhitet nevezzük. Ezt a régi paradigmát a közgazdaságtanban *főáramnak* hívják, de hatása messze túlmutat egy szakma keretein, lelkiülete valóságformáló. Az ökonomizmus általában erős *technológiai optimizmussal* párosul. Abból a kétségtelen tényből, hogy a technika rengeteg jót hozott az emberiségnek, levonjuk azt a téves következtetést, hogy a technika *mindent megold*. Valamint figyelmen kívül hagyjuk azt a másik tény, hogy a technikai fejlődés rengeteg problémát is okozott.

JÓ TECHNIKA, ROSSZ TECHNIKA

Penicillin és Hiroshima, gyerekhalandóság és vezetékes ivóvíz, biológiai szennyvíztisztítás és biológiai fegyverek. A legelvakultabb *luddista* (*gépromboló*) sem tagadhatja, hogy a technikai fejlődés rengeteg áldást hozott az emberiségnek. A 14. századi pestisjárványban London népességének a 60 százaléka halt meg néhány hónap alatt, egy évszázaddal ezelőttig az anya vagy a baba gyerekágyi halála volt a családok legnagyobb réme, s még a két világháború között is számunkra felfoghatatlanul mély szegénységben élt az emberek nagy része többek között a gazdaságilag fejlett Nyugat-Európában is.

Az *emberi találmányosság jó* része a technikai haladásban testesül meg: a köztisztaság, az orvostudomány fejlődése megszabadított minket a járványoktól, valószínűtlen műtétek váltak rutinbeavatkozássá, várható életkorunk mellett nőtt a komfortunk is: egy fizikai munkás ma sok tekintetben nagyobb kényelemben él, mint 100-200 éve egy herceg. Manapság divattá vált leszólni és szidni a fosszilis energiahordozókat és a nagyüzemi mezőgazdaságot, de kétségtelen, hogy ezek nélkül a mai lassan nyolcmilliárd ember töredékének sem tudnánk biztosítani a minimális létfeltételeket.

A technika folyamatosan fejlődött az ásbottól a bronzig, a keréktől az autóig, az agyagedénytől a drónig (amellyel ma már pizzát is szállítanak). Az 1950-es évektől kezdve mindez látszólag exponenciálisan gyorsult, először a sci-fi filmek, majd a tudósok, végül a termékfejlesztők és a hétköznapi emberek is kényelmesre belakott galaxist, steril földi mennyországot vizionáltak. Ám manapság sok a baljós jövőt festő sci-fi, az emberiség elkezdett félni saját lehetőségeitől, a „bűvészinas” lázadásától. A *szép új világba* valami hiba csúszott... Hiszen a legelvakultabb technooptimista sem tagadhatja, hogy a technika rengeteg szenvedést okozott, s korábban nem létező problémákat hozott létre. *Bhopál, Csernobil,*

agent orange – a környezetvédők számára jól ismert fogalmakká váltak.

Közhely, hogy nincs jó és rossz technika, csak erkölcsös és erkölcstelen felhasználó. De azért óvatossá kell lennünk: kenyérrrel is fejbe lehet verni valakit, s késsel is kenünk vaját, de a GMO és a maghasítás inkább gyanús találmánynak tűnik egy biomókus számára, mint a bioélelmiszer vagy a szélkerék. Mégis párját ritkítja az olyan tudós, aki nem fejleszt ki valamit, amire megérett a helyzet.¹

Végső soron nem relativizálhatjuk a technikai fejlődés kérdését: vannak olyan dolgok, amiket nem kellene megvalósítanunk, még ha képesek vagyunk is rá. Mást viszont meg kéne tennünk, még ha nem olyan „technofancy” is, például elég paradox, hogy a világ fejlettebbik fele fuldoklik az élelmiszer-hulladékban, és reménytelenül küzd a túlsúllyal, miközben átlagosan három-négy másodpercenként éhen, sőt szomjan hal egy embertársunk, általában öt éven aluli gyermek. E. F. Schumacher *A kicsi szép* című kultuszművében a high-techhez szemben a low-techet magasztalta. Milyen jó is lenne, ha újra meg tudnánk építeni házainkat, meg tudnánk szerelni számítógépeinket, meg tudnánk sütni kenyereinket...!

JÓ ÖKONÓMIA, ROSSZ ÖKONOMIZMUS

Ez a probléma átvezet minket egy másik kérdéshez, a piacgazdaságéhoz. A modern technika megvalósulásának ugyanis sajnos megvan az a társadalmilag hátrányos oldala, hogy nagy *tőkekoncentrációt* igényel, ezért egyre kevesebb kézben összpontosul egyre több vagyon és hatalom. Régen mindenki vethetett és arathatott, akinek volt földje, ma ehhez géppark, integrátor, piaci hozzáférés kell. Az iparágakat szinte kivétel nélkül 70-90 százalékban három-négy nagy cég uralja, azaz oligopóliumok mesélnek nekünk a szabad versenyről szép meséket. 2010-ben 388 milliárdosnak volt akkora vagyona, mint az emberiség szegényebbik felének. 2012-ben 159-nek, 2015-ben 62-nek. 2018-ban ez a szám 8-ra (!) csökkent. Köztük vannak a legnagyobb cégek tulajdonosai, úgymint *Microsoft, Zara, Amazon, Facebook, Oracle*.

Joggal merül fel a kérdés, hogy ez a nyolc ember (és per-se a többi a top egy-kétezerben) *miért nem elégszik meg fejéenként 40–97 milliárd dolláros vagyonával?* A pénz a modern

Bár szerepe máig is vitatott, de Werner Heisenberg Nobel-díjas német fizikust szokták pozitív példaként emlegetni, aki nem adta náci főnökei kezébe az atombombát, s persze hazaáruló sem lett, ergo átengedte az elsőbbséget az Egyesült Államokban dolgozó kollégáinak. Állítólag...

kutatások szerint legfeljebb 40–75 ezer dolláros éves fejenkénti GDP-ig boldogít, az egy főre jutó „boldogsághatékony” jövedelem ennél jóval alacsonyabb. Magyarországon egyes kutatások szerint akár 60-70 ezer forintig is lemehet az az egy főre jutó havi nettó jövedelem, amíg a pénz boldogságnövelő hatása kimutatható.

Az persze erősen kérdőjeles, hogy ez az aszketikus élet-színvonal, amely sosem tesz lehetővé még egy kis lakást vagy használt autót, külföldi utazást sem, valóban igaz-e, vagy csak a statisztika szemfényvesztése. Ám az is vitán felüli, hogy a *szupergazdagok boldogságát* már nem növeli a nagyobb jövedelmük. S a szupergazdagságért nem is kell túl messzire mennünk: a NAV nyilvános adatai szerint 2015-ben a munkaviszonyból származó legnagyobb – bevallott, legális – bérjövedelem 1,8 milliárd forint (!) volt, a legnagyobb forrásadós jövedelem pedig ennek több mint az ötszöröse.

A vagyon, jövedelem, pénz ilyenén felhalmozását már az ókori bölcsek is ismerték *krematisztika* néven, s igen károsnak tartották a közösségre nézve. Arisztotelész *Politika* című művében tréfás, de tanulságos példaként leírja *Milétoszi Thalész* esetét. A matematikus és bölcs mellékfoglalkozásként űzte a krematisztikát – egy rövid ideig. A filozófia és a matematika elvont tanaival foglalkozó Thalészt ugyanis a falubeliek részéről az a gúnyos vád érte, hogy tudománya

mit sem ér, hiszen nem lehet vele pénzt keresni. A bölcs ezért időlegesen ökonómusból „krematómussá” alakult, s kiszámította, hogy az adott évben kiváló olívatérés várható. Ki is bérelte még télen a környék összes olajütőjét, így egyetlen szezon alatt egy vagyont tett zsebre. Kevésbé zavarta, lévén szó gúnyolódókról, hogy a vagyonnak sokféle kellett volna széteszlania, táplálva az abból élők háztartását.

A krematisztikát ma (E. F. Schumacher nyomán) *ökonómizmusnak* nevezzük, s mint gazdaság(osság)i mániát jellemezzük, megkülönböztetve a helyes, a közösség javára történő gazdálkodástól és annak tudományától, az *ökonómiától*. Ökonómikus például megtakarított pénzünket a párna helyett bankban tartani vagy biztonságosan befektetni, ökonómista spekulációból élni, sőt cégeket, egész nemzetállamokat e célból tönkretenni. Ökonómikus fejleszteni egy céget, ökonómista általában a feldarabolás, a felvásárlás, a „merger”, legfőképp a mindennekfelett való növekedés. Az ökonómizmus szentháromsága ugyanis a *növekedés, hatékonyság, versenyképesség*, legalábbis ezek végső jóként való kezelése. Az ökonómizmus „szép” példáit láthatjuk hazai fejlesztési tervekben is, például érdemes a Balaton helyiek által működtetett szelíd turizmusát (kiadó szobától a panzióig) összevetni a távoli kapitalisták luxusingatlan-terveivel (az úgynevezett Benidorm-jelenség).

S el is érkezünk az egyén némi felmentéséig, még ha igen gazdag egyénről van is szó: a világ milliárdosainál például elég komoly – akár vagyonuk felének jótékony célra adományozásáig menő – filantróp viselkedésnek vagyunk tanúi. De cégeik vallása továbbra is az ökonomizmus! *Bill Gates* odaadhatja vagyonának nagy részét alapítványának, amely küzd az AIDS, a gyerekhalandóság és az amerikai munkanélküliség ellen, ezért még lovaggá is üthetik Angliában (2005). De még jobb lett volna, ha ezt a vagyont fel sem halmozza, s ott hagyja a kisembereknél, akik saját kis igényeiket jobban ki tudják elégíteni, mint a *Bill & Melinda Gates Alapítvány*, amely utólag tünteti el a „piaci hézagokat”. *Warren Buffett* 2006-ban 44 milliárdos vagyonának több mint négyötödét jótékony célra ajánlotta fel, de befektetési társasága, a *Berkshire Hathaway* továbbra is kiválóan spekulál, s furcsamód Buffett ma is a világ harmadik leggazdagabb embere. Ha igaz lenne a fenti képlet, s Buffett vagy cége nem csinálna nagyon jól a dolgát, vagyonának 2006-ban 44-ről 7 milliárdra kellett volna csökkennie, szerény hozamokkal ez ma legfeljebb 10-et érne. Ehhez képest Buffett gazdagságát 2018 novemberében 84,4 milliárd dollárra becsülték. Az ökonomizmus a szupergazdagok (cégeinek) *Mátyás királyi „okos leánysága”* – adnak is, de meg is tartják, felháborítóan gazdagok is, de fő filantrópként jó imázst is vesznek maguknak.

AZ ÖKOMÓKUSOKTÓL A BIOMÓKUSOKIG

A természetben semmi nem növekszik határtalanul, a testméretek, a fajok, az ökoszisztémák egyensúlyra, *optimumra* törekednek a *maximum* helyett. Ha a sáskahad túleszi és túlszaporodja magát, a táplálékhiány visszazabályozza. De ha egy „multi” túlnyeri magát, még jobb pozícióba kerül a kormányoknál, a fogyasztóknál a versenytársakkal szemben. A természetben sok a harc, vannak vesztesek, de nincs totális háború a fajok között. A jóllakott oroszlán nem vadászik tovább, s fagyasztja le vagy rakja bankba a prédát. A gazdaságban egyre durvább totális háború dúl, bár egyre humánusabb(nak látszó) eszközökkel. Sokan a kamatos kamatot hibáztatják a dolgok elfajulásáért, mások az emberi kapzsiságot.

A mértéktelen kapzsiságot alapvető és meghatározó jellemvonásunkká emelő tanítás a *homo oeconomicusé*, ezt tanítják bizonyítás nélkül a világ közgazdasági egyetemlein és „business schooljaiban”. Furcsa módon a középkor ezerszer puritánabb és szigorúbb erkölcsi közegében a kapzsiságot nem a legfőbb bűnként tartották számon, ezt a helyet a kevelység töltötte be. Szent Ágoston a *bírvágyat* (pénzsóvárság, kapzsiság), a *kéjvágyat* és a *hatalomvágyat* tartotta minden bűn forrásának. Ám már ő is elismerte, hogy a három bűn kordában tartja egymást. A 18–20. század közgazdasági klasszikusai (Adam Smith, John Maynard Keynes) már megengedőbbek voltak, utóbbi szerint „jobb, ha az ember a bankszámlája felett uralkodik, mintha az embertársai felett uralkodna”. A szabad piacgazdaság az ember önérdekkövetésének legitimálására épül. Ezt a nézetet még olyan nagy gondolkodók is vallják, mint az erényökonómus (közgazdasági Nobel-díjas) *Amartya Sen* vagy nagy elődje, *Montesquieu*.

Elérkeztünk volna hát a végső embermodellünkhöz? A természeti evolúcióban az *eszközhasználó, felegyenesedett*, majd *bölcs* embert a társadalmi evolúcióban felváltotta a *személy*, a *lovag*, majd a *gazdasági ember*. S ez lenne a végállomás? Sőt elhagytuk az utolsó állomást az emberiség önpusztításának zsákutcájában, s már nincs visszaút?

Én optimista vagyok, bár ez már inkább vallási meggyőződés, mint racionális jövőkutató. A válság mindig újat szül, jelen esetben a bionómia elvei szerint élő *homo bionomicus*, vicces nevén biomókust. Ő környezet- és egészségtudatos, tevéleg hisz a jövőben, így túlszaporodja gazdagságában és kényelmében meghasonlott evolúciós vetélytársát, a *homo oeconomicus* (viccesen: hagyományos ökomókust).

(A felhasznált irodalom jegyzéke
a szerkesztőségben.)